

חליפת מכתבים על נושא "מוקף" בזה"ז

לכבוד מרן הרה"ג שאול ישראלי שליט"א
השלום והברכה!

כת"ר כתב לנו במכתב בהקשר להפרשת תפוזים בפרדס, ושם פסק שבזמה"ז אפשר לתרום אף שלא מן המוקף, מפני שיסוד הדין הוא שמפרישין תרו"ג באומד, ובזמה"ז שמפרישין כלשהו בטל הדין, וכדברי הש"ך.

יסלח לי כת"ר, אם אני מקשה על דבריו, אך איני עושה כן אלא מפני שללמוד אנו צריכים.

פסקו של כת"ר מתבסס על דברי הראב"ד (בפ"ג דתרומות ה"ב), ועל הש"ך (סי' של"א ס"ק מ"ט), ולדעתם דין מוקף אינו אלא מדרבנן.

אך מדברי רוב הראשונים לא נראה כן אלא שדין מוקף הוא דאורייתא. המקור מדברי הירושלמי (תרומות ריש פ"ב) שלומד זאת מן הפסוק "ממנו" האמור בתרומת מעשר. כך היא דעת הסמ"ג (מצוה קל"ד) והתוס' (בגיטין דף ל"ב ע"ב) ובריטב"א (שם) ובשו"ת הרשב"א (ח"א סי' קכ"ז). ורש"י בגיטין (שם ד"ה מוקף) כתב שהטעם לדין זה הוא שמא ישכח (וטעם זה קיים גם בזמה"ז), אך ברמב"ן (שם) העלה אפשרות שאף לרש"י דין מוקף הוא דאורייתא, ועי' ברש"י (בסוטה דף ל' בסוף ע"א) שמביא סיפרי. כך סובר גם הגר"א בביאורו (בס"ק ע'), וכ"כ גם החזו"א (דמאי סי' ט' ס"ק י"ג).

ברמב"ם ג"כ נראה שהוא דאורייתא, ולא כתב שום טעם לדין זה, וכך הביין המהר"י קורקוס (בפ"ג הי"ז ד"ה אין תורמין ושם בה"כ ומעניין שהמהר"י קורקוס סובר שאין הכרח לומר שהאומר טעם בדין מוקף סובר שהוא דרבנן בניגוד לתוס' בגיטין שם בדברי רש"י). וכך סובר גם המראה פנים על הירושלמי שם בדעת הרמב"ם, ומוכיח זאת מדבריו שריבתה התורה "מכל מעשרותיכם" שאין דין מוקף בתרומת מעשר – משמע שכשיש דין מוקף הוא דאורייתא. והרדב"ז (בה"כ) כתב שהפסוקים אינן אלא אסמכתא בעלמא.

נראה לע"ד שלדעת השו"ע (סי' של"א סעי' כ"ה) גם בזה"ז יש להפריש מן המוקף, שהרי השו"ע כתב בזה"ז תרומתו תרומה כאשר כדי היין משתברות – משמע שברישא דין מוקף הוא גם בזה"ז. ובתוס' על הסוגיה (בב"ק דף קט"ו) שואל שאפי' אין משתברות נמי לא יאמר "הרי זה תרומה" מפני דין מוקף, ומתריך שבא לאשמעינן דין דיעבד שלא אמר כלום. ועי' בביאור הגר"א על השו"ע שבתחילה מבין שקולת הזזה"ז בשו"ע היא אף לכתחילה, ועל כך מקשה שזה יתכן דוקא בתרומת מעשר אך תרומה גדולה הוא דאורייתא, ובסוף הגר"א כותב שלא התכוון השו"ע אלא שתרומתו תרומה בזה"ז. ועי' שכך כתב במהר"י קורקוס על הרמב"ם שם ולכן לא נקט הרמב"ם בלשון "לא יאמר" שמשמעותו לכתחילה, ואחריו אוזל גם השו"ע. ועי' בדגול מרבבה שתמה על דברי הש"ך שלטעמו דין מוקף אינו חל בזמה"ז.

בכבוד רב ובברכת התורה והארץ
יואל פרידמן

תשובת מרן הגר"ש ישראלי שליט"א

ב"ה ח' תמוז תש"ן, ירושלים ת"ו

לכבוד

הרב יואל פרידמן הי"ו

מכון התורה והארץ

אאשר קבלת מכתבך מיום כ"ד סיון ש"ז, ובו השגות על מה שהעלתי להקל בהפרשת תרו"מ מתפוז"ז שלא מן המוקף בזמן הזה לצורך גדול, ע"פ מה שכתב הש"ך בטעמא דמן המוקף בס"ק מ"ט.

וזאת תשובתי:

א. הש"ך הוא עמוד הפוסקים שממנו אין לזוז, ואין ספק שהיה למראה עיניו כל אותם מקורות בראשונים שסוברים שדין מוקף הוא מן התורה. ומדנקט אעפ"כ טעמו של הראב"ד בחיוב המוקף, לא יתבאר אלא באחת מאלה:
אם מפני שסובר שהרמב"ם, וכן השו"ע בעקבותיו, נוקט להלכה אף הוא כראב"ד שמוקף אינו אלא מדרבנן, וכטעמו דהראב"ד, או דיסבור שגם אם מוקף הוא מן התורה, מ"מ מדרשת הכתובים עצמם מוכח טעמא דמילתא, ואינו בגדר אין דורשין טעמא דקרא.

ב. והיינו, אם דין מוקף הוא מדרבנן, וקרא ד"ממנו" אינו אלא אסמכתא, כמו שכתב הרדב"ז בדעת הרמב"ם כדמוכח לה מהא דפשיטא לן דמותר בדיעבד, ומובן טעמו של הש"ך.

ונסיף לזה (דהרי גם איך ראשונים ל"פ בהא דמפרש בגמרא דכדיעבד חלה ההפרשה). דבזה מוכח גם מהשמטת הדרשה ד"ממנו", ולא זו בלבד, אלא ממה שהשמיט גם את ההלכה, שנראית שהיא ללא חולק, המתירה הפרשת תרו"מ לכבוד שבת וי"ט, ובגמרא אף זאת ילפינן מקרא. והרי אם עיקר דין מוקף הוא מן התורה, ודאי שמסברא דעלמא לא ניתן לנו לסטות מזה ולהתיר אף לכבוד שבת וענגו, ואיך יתכן להשמיט הלכה זו, וגם הכתוב המתבסס ממנו.

אלא ע"כ אין כל הדין אלא מדרבנן, וע"כ פשוט שבדיעבד לא החמירו כיון שכל עיקר האיסור אינו אלא מחמת חשש המבואר בש"ך וכן מדין זה שבדיעבד מותר, איכא למילף מסברא להתיר לצורך עונג שבת שהוא שעת הדחק וכל שעה"ד **כדיעבד דמי** (כט"ז סי' צ"א ביו"ד סק"ד בשם התו"ח).

ג. ואם דעת הרמב"ם תתפרש שמוקף הוא מן התורה (בזמן שתרו"מ דאורייתא) כי אז מוכרח לומר שהש"ך שהביא הטעם במוקף הוא ודאי גם להני ראשונים (הכולל לפ"ז גם את הרמב"ם), שכן לא יתכן שהש"ך ינקוט כדעת הראב"ד בניגוד לרמב"ם והשו"ע, שעל פי רוב הולך בשיטתו, מבלי שיפרש הנימוק שהביא אותו לסטות משיטה זו.

ויש לומר בקצת נוטה לזה ממה שהרמב"ם הביא נימוק מן הכתוב הא דבתרומת מעשר אי"צ מן המוקף (פ"ג ה"ב) דאי איתא דכל עיקר החיוב מוקף בתרומה אינו

אלא מדרבנן, הכתוב הפוטר תרומת מעשר מזה, נראה כמיותר אם כי יש לישבו, כמובן.

ואז נאמר, דהכתובים עצמם שמצד אחד מביאים דרשה ד"ממנו" שכתובה דווקא בתרומת מעשר, ועניינה לא לתרומת מעשר אלא לתרומה גדולה בדווקא, ומאידך בתרומת מעשר הדגיש הכתוב שזוה אינו בדומה לתרומה גדולה, דזה כאילו מורה באצבע, לדרוש טעמא דקרא, שהוא כדכתב הש"ך, שההבדל הוא אכן בזה שתרומה גדולה חיטה אחת פוטרת בעוד שתרומת מעשר יש שיעור קבוע. דהיינו שמ"מ היה רצון התורה שלא להסתפק בהפרשה שאין בה כדי נתינה גם בתרומה גדולה, ואינו שייך בזמן הזה.

בסיכום נאמר שטעמו של הש"ך ומה שהוצאנו ממנו לגדר זה"ז, ובפרט בתפוזים שלדעת התוס' שמוקף הוא מן התורה, ג"כ יש מקום להקל בזה דתרומת שאר פירות אינו מן התורה כדכתבו בתירוצם הראשון בהיתר לכבוד שבת (יבמות צ"ג ע"ב תוד"ה אלא), ואינו נפגע גם מאותן שיטות שמוקף הוא חיוב מן התורה מלכתחילה.

ובזה הנני בכל חותמי הברכות,
ש.ישראל

תשובת הרב נריה גוטל

בהורמנא וברשות מו"ר הגר"ש ישראלי שליט"א וידידי הר"י פרידמן שליט"א אמרתי להעיר כי לפום קוצ"ד כל עיקרה של התמיהה מעיקרא ליתא, ולא נבעה אלא מעירוב מין בשאינו מינו, כביכול כל האומר מוקף דאורייתא מבטל ממילא כל טעם לחיוב זה, וכל שאמר טעם לחובת הפרשה מן המוקף על כרחו סובר הוא שאין זו חובה אלא מדרבנן, ומדאורייתא שרי גם בלא מן המוקף.

רק מתוך כך נבעה ההנחה, כביכול אין דברי מו"ר הגרש"י שליט"א בנייים אלא רק למאן דסבר מוקף דרבנן, ואחר שסבר המעיר כי רוב הראשונים נחתו לדיעה שבתרו"ג חובת מוקף דאורייתא, תמה לפשר הפסיקה המקילה הנסמכת על דעת מיעוט.

ולא היא. לא רק שהמסקנה האמורה ביחס לכו"כ ראשונים אינה בהכרח מדוייקת, ומה גם שהיא מתעלמת מיסוד תוקפה של תרומה בזמה"ז, ולא רק שבאופן עקרוני אין כל סתירה בין חובה דאורייתא ובין היסמכות על טעם ועל גזירה (למלא המשמעות הגלומה בכך, ובלא כל קשר ושייכות לפלוגת התנאים בדבר טעם למצוות), אלא שבעיקר י"ל כי בנוגע לנידו"ד מוכח בבירור שהטעם דר בכפיפה אחת עם גידרה הדאורייתא של המצוה, וכל תוקפה מבוסס על ענין זה. (ובאמת כבר הכותב ציין כעין זה בשם הר"י קורקוס, אך לאמיתו של דבר נר' שהדבר מחוייב, מוכרח ואף מוכח בשיטת הראשונים עצמם).

הן הכל מודים, אף אותם הקובעים דין מוקף כחובה דאורייתא, שלמעשה אין חובה זו אלא בגדר חובה שלכתחילה, ואילו בדיעבד - בין אם הופרש שלא מן המוקף ובין אם במציאות חריגה ונדירה - חלה ההפרשה אף שלא מן המוקף. כמש"כ תוס', הגם שסברו במפורש שמוקף דאורייתא, ואעפ"כ לצורך שבת ויו"ט שרי להפריש שלא מן המוקף (עי' בתוס' ערוכין ל' ב' ור' גם בגיטין ל' ב' וביבמות צ"ג א' וב"מ ל"ח א'), ועי' בשיטמ"ק ב"מ י"א א' משם הריטב"א, לגבי שעת הדחק (ועי' בשיטמ"ק תמורה ה' א'), ור' גם בסמ"ק עשין קל"ד ובכפתור ופרח פי"ז.

הכפופ הנ"ל מציין גם טעם - ולכאורה דרבנן, וגם פסוקים - ולכאורה דאורייתא (ועי' בס' עשר תעשר עמ' ש'), ומוכח שהפסוק והטעם שלובים זב"ז, כדלהלן. ישנה סיבה נוספת שבגללה מתירים להפריש שלא מן המוקף והיא, כדי לסלק מכשול מע"ה.

ומוכח ברשב"א, אשר למרות שסבר (בשו"ת ח"א סי' קכ"ז ובחידושו לגיטין ל') דמוקף הוא דאורייתא, למרות זאת בגוף אותה תשובה מוכח שהסכים להיתר במקרים מסויימים, כענין שבת, שבו נקבע שלא לחוש לאיסור, ויפריש שלא מן המוקף (וכבר עמד בראיה זו בשו"ע נוב"ת אהע"ז סי' ל"ז; ועי' כרם ציון תרומות עמ' שכ"ג וזו גם דעת הבי"ח והגר"א).

ובאמת הלוא סוגיות ערוכות מוכיחות בעליל הלכות דיעבד אלה (כדוגמ' עירובין ל"ב א. יבמות צ"ג א, ב"מ ל"ח א') עד שהוגדר כאיסורא זוטא וקלילא, מתוך שיסודו בעשה; ועי' בס' מעדני ארץ תרומות (פ"ג הי"ז סי"א) בנוגע למקור להתיר בדיעבד

ולחייב מוקף בתרומה רק לכתחילה (ור' עוד מש"כ להקל בס' מצוות הארץ הל' תרומות, עמ' ל"א).

והנה אם תימצי לומר שקולות דיעבד אלה מורות על תוקף דרבנן של חיוב מוקף, אזי לא ניתן לאחוז החבל בשני ראשיו ולטעון שהרמב"ם ומרן בשו"ע סוברים דאורייתא. על כרחך עליך לומר כהרדב"ז וכ"מעשה רוקח" המוכיחים מהבאת קולות הדיעבד הנ"ל שדעת הרמב"ם מכרעת שזו אינה אלא חובה דרבנן, וכך י"ל גם בשו"ע, ושוב לא יתכן לומר כמובן שדעת רוב הפוסקים דאורייתא. ברם, וכן עיקר, אם תאמר שגם הסוברים דאורייתא יאמצו קולות דיעבד אלה, לפי שמוכחות הן בסוגיות המפורשות בש"ס, כדלעיל, הן זה מורה באצבע על גידרה הייחודי של חובת מוקף זו, הסמוכה ומבוססת כל כולה על טעם חובתה, והטעם הוא הוא קנה המידה שקבעה תורה לקיום חלותה.

ובמקום שהטעם אינו קיים, מסיבה זו או אחרת, הרי משמעו של דבר איננו הפקעת החובה, אלא אי החלתה מלכתחילה. לכתחילה נאמרה, ובמצבים כאלה לא נאמרה.

וכבר מצינו נושאים הלכתיים לא מעטים בהם התברר ביסוס חלותם על טעם זה או אחר:

כגון קירוב לעריות - לרמב"ם, ור' בית הלוי סי' א' סק"ח; וכגון איסור בישול בב"ח - ר' כס"מ ריש הל' טומאת מת; וכגון איסור "בל יראה ובל ימצא" - ר' ר"ן ריש פסחים וע"ע בפתיחתו הכוללת של הפמ"ג או"ח ס"ק י"ז לגבי חצי שיעור, ובמשך חכמה שמות י"ב כ"ב; וכגון נגיעה בקדשים בטומאה - ר' משך חכמה ויקרא י"ב ה' ועי' בזה אריכו"ד בתשב"ץ ח"ג סי' ל"ז, קל"ה - קל"ז (ובספרו זוהר הרקיע על הרמב"ן, השגה לשורש החמישי בספהמ"צ לרמב"ם; ובספרו יבין שמועה - מאמר חמץ ומצה) ובעיקר אצל הגר"י עגיל בספרו לקח טוב כלל ח', אשר האריך להוכיח בראיות רבות ודוגמאות ברורות כי ישנם דינים שהם ודאי דאורייתא ומטעם סייג; וע"ע בשד"ח כללים מער' האלף סי' קכ"א (ובחוב' "המעין" ניסן תשמ"ה עמ' 91-21 וחוב' תמוז תשמ"ה עמ' 66 - אשר עוד הוסיף על הראשונים).

כך גם בנידו"ר. החובה וטעמה כרוכים תלויים ואחוזים זה בזה כתרי ריעין דלא מתפרדין, ומשום כך מוסברת באר היטב עובדת הקולא בדיעבד ובמצבים יחודיים, הגם שתוקף הדין ויסודו מדאורייתא.

ובכך הרי מתיישבת מאליה שיטת רש"י גיטין ל' ב' הן מתמיהת תוס' והן מסתירת דברי עצמו, לכאורה, בסוטה ל' סע"א, שם ציין סיפרי. ומה גם שהרמב"ן בגיטין אינו שולל אפשרות לסווגי כדאורייתא. וכל זה משתלב עתה היטב עם נתינת טעם (ובלא צורך להעמיד דוקא בתרומת - מעשר, ובלא הכרח להעמיד הסיפרי כאסמכתא), לפי שעתה כל הקושיא מעיקרא ליתא, שהרי הטעם והתוקף דאורייתא אינם סותרים זל"ז אלא משתלבים וכרוכים זב"ז.

מיקודה של תמיהת תוס' (גיטין ל' ע"ב ד"ה לתרום) לא נבעה מן הסתירה שבין דאורייתא מחד ונקיטת טעם מאידך, אלא התייחסה לסוג הטעם שנקב בו רש"י.

לולא היה אומר רש"י טעמו הוא, ומבכר לומר טעמו של הראב"ד, לא היו מקשים על כך תוס' ולא כלום (ובלהלן). ברם כנגד דברי רש"י שטעם מוקף נובע ממיקום מפוצל של הכרי ושל התרומה, אשר אינם במקומו הוא, כנגד זה אמרו תוס' שבודאי טעם זה, ודוקא זה, אינו תואם חובה סתמית דאורייתא. אין ספק שחיוב התורה מוקף בסתמא, לא ניתן להחילו רק למקרה צדדי ונדיר זה, והיה לה לתורה לבטא שיחתה במפורש אם לכך בלבד היתה מכוונת החובה. על כרחך לא חייבה תורה מוקף רק מקרה חריג שכזה, אלא בסתמא, גם כאשר הכל בפניו. זהו איפוא שתמהו תוס' על מוקף דאורייתא מחד ועל טעמו של רש"י מאידך (ואכמ"ל בביאור רש"י ויישובו).

ברם לכל זה אין נגיעה ואין פגיעה עם טעם השייך בסתמא כלפי מקרי הפרשה רבים, כטעמו של הראב"ד שתלה בטעות באומד. שהרי אמנם מעיקר הדין דאורייתא יכולה אפי' חיטה אחת לפטור את הכרי, ברם ודאי נהוג עלמא – בשעת חיובם הממשי של תרו"מ, כשיושביה עליה – להוסיף על שיעור זה בעין זו או אחרת (ובלבד שיוותר שייירם הניכרים). כך נהגו גם בלא תקנתם של רבנן את עין יפה – בינונית – ורעה, וכבר ביחס לזה צריך היה לתרום מן המוקף, מה גם לשיטתו של התוס' רי"ד (קדושין נ"ח א') דחיטה אחת פוטרת את הכרי רק מצד מצוות ההפרשה, אך את מצות הנתינה אין הוא מקיים עד שיתן שיעור חשוב (ועי' בפירושו לב"ק קט"ו ב' ובס' אור פני מלך הל' מתנע"פ פ"י ה"ז). ולדידו הרי עוד בדאורייתא עצמו קיים שיעור למצוה!

ואין לומר דלמה לי לחייבו לתרום מן המוקף, הרי אף אם יתרום בשיעור לא נכון, הלוא יש בכך יותר מחיטה אחת ומדאורייתא כבר נפטר. זאת אין לומר לפי שלאידך גיסא הן אותה טענה יש לטעון גם אחר תקנה דרבנן, לפי שגם אז המישגה בשיעורו אינו מבטל תמיד הפרשתו (עי' בתרומות פ"ד מ"ג ובהל' תרומות פ"ג לגבי מיעוט כוונתו). וכי תיקנו חז"ל את ההפרשה מן המוקף רק כנגד הטועים ומוסיפים על כוונתם? אלא שהמוקף מצמצם טעות האומד אף אם אין אלה טעויות המבטלות ההפרשה מעיקרא.

לכן טעמו של הראב"ד יכול בשופי להיאמר גם אם מוקף דאורייתא, וגם אז, הטעם עצמו העומד בבסיס ההלכה, בשורשה ויסודה הוא הקובע מסגרתה, וכנגד זה אין לתוס' מאומה, לפי שגם אם אמרין מוקף דאורייתא גם אז הטעם שייך.

ממוצא הדברים אף נמצאת מוסיף ואומר כי דוקא הכרעתו של החזו"א (דמאי ט' י"ג) כתוס' ולא כרש"י, הן יש בה דוקא להקל את הענין ולא להחמיר. דטעמו של רש"י שייך גם בזמננו כל עוד שאין הכל עומד לנגד עיניו, ואין הכרח לומר כך לדידם של תוס'.

ברם כל זה בזמן שנהוג עלמא, בין אם מצד עצמם ובין אם מצד תקנת חז"ל, להוסיף על עיקר החיוב ולתרום בשיעור גדול מחיטה אחת, בעין זו או אחרת. לא כן כאשר חרב ביתנו וגלינו ממקומנו, ובזה"ז אחר שבטלה לחלוטין כל אותה

הנהגה ואין שום סיבה להפריש יותר מעיקר החיוב, הרי כאן הטעם עצמו קובע שבטל דין מוקף, איננו שייך, ואין עילה להמשיכו. גם אם בדאורייתא עסקינן, ומכ"ש אם בדרבנן (לסוברים כן, ור' עוד להלן) חובת ההפרשה מן המוקף, חובה התלויה בזיקה ישירה לטעמה, שוב אינה שייכת.

והם הם הדברים שרשם בפשיטות יתירה מו"ר הגרש"י שליט"א, שבכל שהקיום המעשי, התדירי, המחוייב והמבוצע ע"י כל, אינו נעשה אלא בשיעור מצומצם וקבוע של מיעוט שבמיעוט – חיטה אחת – הרי שוב אין כל סיבה וכל עילה להמשך חיוב המוקף, דאין שום חשש טעות באומד. נמצאת סברת הראב"ד מבטלת חיוב המוקף בזה"ז, אף אם יסוד החיוב ותוקפו דאורייתא, ונמצאו איפוא אותם הראשונים הקובעים דאורייתא עשויים לדור בצוותא חדא עם הראב"ד, ובודאי שאין לראותם כחולקים עליו.

ובנוגע לראב"ד יש להוסיף ולציין שכבר העיר בזה הגרשו"א שליט"א בספרו מעדני ארץ (תרומות פ"ג ה"כ עמ' ק"י א'), וע"ע שם ביישובו להערת הדגו"מ, בבארו שגם בזה"ז נוהג לפעמים אומד הדעת, ר' שם דוגמ', ועיי"ש בספיקו לגבי התנאה. וע"ע שם (בהי"ז ס"ב, במוסגר), דאפשר לומר דכל הראוי להיות מוקף אין מוקף מעכב בו.

ברם לבר מן דין יש לי להתפלל על שורשה ובסיסה של התמיהה, כביכול עסקינן בתרו"ג דאורייתא ובה נוהג דין מוקף מעיקר הדין, בעוד שרבו גם רבו הראשונים הפוסקים שבזה"ז, שאין "ביאת כולכם", שוב אין זו דאורייתא אלא דרבנן. ועי' בזה ברמב"ם הל' תרומות פ"א הכ"ו (ובתשובתו), ועי' בבית הלוי ח"ג סי' א' אות ד', ובס' מלבושי יו"ט ח"ב קונט' חובת קרקע סי' ב', ובישועות מלכו ואור שמח לרמב"ם שם, בשו"ת מהרי"ט ח"א סי' כ"ה, בס' ארץ חמדה ועוד. וכבר האריכו אחרונים בבירורה של שאלת ספק תרומה בזמה"ז, ורבו המקילין בזה: ר' כס"מ הל' מע"ש פ"ג ה"ב, ובפ"ז מתרומות הי"ז, ובשו"ע סי' של"א סי"א, נובי"ק אהע"ז סי' ב', ובס' שבה"א למרן הרב זצ"ל, וכבר האריך בנידון הגר"ע יוסף שליט"א, ר' כרם ציון תרומות עמ' ת"ב – ת"ז, ומה גם בנידוננו שכלל לא בספיקות מדובר.

ובאמת כו"כ אחרונים כתבו להקל בדין מוקף בזמה"ז, ככל הנראה מטעם זה, עי' בביאור הגר"א ליו"ד סי' של"א סכ"ה, בנוגע לאיבוד אזלי, וע"ע בס' מקדש דוד סי' נ"ה סק"ח, ור' גם חידושים ובאורים זרעים סי' ז' ושם סק"ו וסק"י י"ד לגבי נגיעת טמא וטהור, שדינם שונה בזמה"ז.

וזהו שעמר ככל הנראה ביסוד הקלתו הכללית של השלחן גבוה אות קפ"א שכתב דבזה"ז אוכל, ואח"כ מפריש אפי' באר"י, וכ"כ בספר החיים להגר"ש קלוגר הל' לולב סי' תרנ"ט, וכל זה לעיקר יסוד תוקפה של תרומה בזמה"ז דרבנן, תוקף המקעקע כל עיקרה של התמיהה, כמובן.

(ומעבר לכך עוד צ"ב, דוקא לאותם הסוברים מוקף דאורייתא, מה החילו, וכיצד החילו רבנן בנוגע לתרומה רדים; וי"ל).

הוא אשר הקדמנו ואמרנו כי:

א. המסקנה בדבר "רוב הפוסקים" אינה מדוייקת, לדידם של הרמב"ם והשו"ע, ובפרט אם טעם מורה על דרבנן, כפי שסבר הכותב.

ב. יש בתמיהה משום התעלמות מוחלטת מכל התולים תוקפה של תרומה בזה"ז, דרבנן.

ג. ככלל, אין סתירה בין דאורייתא מחד וטעם מאידך.

ד. בנידו"ד הטעם הוא הוא המגדיר והקובע את מסקנת החובה והמצוה של "מן המוקף", גם אם תוקפה שלזו מדאורייתא; וכפועל יוצא מכל חושבנא הדין נבעה ההקלה בדין מוקף בזמה"ז. זה הנלענ"ד מקופיא בסוגי' זו, בלא עיון מעמיק הנצרך לכירורה עד תום; וצויי"מ.

דין "מוקף" בזמן הזה

ראשי פרקים

- א. דין מוקף: הקדמה.
  1. דין מוקף אינו מעכב כדיעבד.
  - ב. שיטת רוב הראשונים: דין מוקף - דאורייתא.
  - ג. שיטת הרמב"ם כשיטת רוב הראשונים.
  - ד. שיטת הראב"ד: דין מוקף - דרבנן.
  - ה. שיטת רש"י: הטעם לדין מוקף: שמא הפירות שהוא מפריש אינם קיימים.
    1. טעם לדין - גזרת חכמים.
  - ו. הכרעת השו"ע: יש מוקף בזמדה"ז.
- סיכום

א. דין מוקף: הקדמה

למדנו במשנה (חלה פ"א מ"ט) שהחתיכה או הפרי שמיועדים לתרומה גדולה, צריכים להיות סמוכים וקרובים לשאר הפירות. וז"ל המשנה שם:
 "החלה והתרומה חייבין עליה מיתה וחומש ואסורים לזרים וכו', ואין ניטלין מן הטהור על הטמא אלא מן המוקף ומן הדבר הגמור. האומר: כל גרני תרומה, וכל עיסתי חלה – לא אמר כלום עד שישיר מקצת".
 ישנם מקורות נוספים לדין מוקף מפסוקים בספרי ובירושלמי, והם יובאו להלן במסגרת הדיון אם דין מוקף הוא מדאורייתא או מדרבנן.

1. דין מוקף אינו מעכב בדיעבד

דין זה של הפרשת התרומה "מן המוקף" אינו אלא לכתחילה, והמפרשים למדו דין זה ממקורות שונים בש"ס. הרב"ז¹ למד את זה מהסיפא של המשנה שהבאנו לעיל.

וז"ל המשנה:

"האומר כל גרני תרומה וכל עיסתי חלה – לא אמר כלום עד שישיר מקצת".

דוקא בדין הסיפא שעושה את כל הגורן תרומה לא עשה כלום, אך בדינים הקודמים שמובאים בתחילת המשנה התרומה חלה בדיעבד.

המהר"י קורקוס², הכ"מ³ והגר"א בביאורו⁴ למדו שאין "מוקף" מעכב בדיעבד, ותרומתו תרומה, מברייתא שמביאה הגמ' בב"ק (קט"ו ע"ב):

"הרי שהיה טעון כדי יין וכדי שמן וראה שהן משתברות, לא יאמר: הרי זה תרומה ומעשר על פירות שיש בתוך ביתי, ואם אמר – לא אמר כלום".

הסיבה שלא אמר כלום היא מפני שהוא רוצה להפריש מכדי יין שנשברים והיין נשפך לנגד עיניו. ברור ברגע זה בלבו ובלב כל אדם שהיין הוא הפקר, וכלל נקוט בידינו שהפקר – פטור מתרו"מ. משתמע מהמשנה שזו הסיבה שלא אמר כלום, אך העובדה שהפירות עליהם הוא רוצה להפריש נמצאים בתוך ביתו, ואינם סמוכים לכדי היין אינה מעכבת בדיעבד⁵.

מוסכם על כל הפוסקים שמי שמפריש "שלא מן המוקף" – תרומתו תרומה. עם זאת יש לעיין מדוע הדין הזה אינו מפורש במשניות ובש"ס בניגוד להרבה הלכות

1. רב"ז על הרמב"ם הל' תרומות פ"ג הי"ז.

2. על הרמב"ם שם.

3. סי' שלא ס"ק ס"ט.

4. ישנם מקורות נוספים לדין הזה: יש שלמדו זאת מהסוגיה בב"מ (ל"ח ע"א) שמא עשאן בעה"ב תרומה על מקום אחר למרות שהוא שלא מן המוקף (השט"מ תמורה ה' ע"א), ויש שהוכיחו זאת מהגמ' בעירובין (ל"ב ע"א).

אחרות כגון: התורם מן הרע על היפה⁶, התורם מן הטמא על הטהור⁷ חרש המדבר שתרם⁸ ומקרים נוספים בהם מצויין במפורש שתרומתו תרומה, וצ"ע.

ב. שיטת רוב הראשונים: דין מוקף – דאורייתא

רוב הראשונים סוברים שדין מוקף הוא דאורייתא. כך היא שיטת התוס"י,⁹ הר"ש¹⁰, הרא"ש¹¹, הרשב"א בחדושי¹² ובתשובותיו¹³, הרמב"ן¹⁴, והריטב"א¹⁵. כל אלו הראשונים מסתמכים על הירושלמי בריש פ"ב מתרומות שלומד דין מוקף מהפסוק האמור בענין תרומת מעשר: "מכל חלבו את מקדשו ממנו", משמע שהפירות שמהם מפרישים צריכים להיות ליד שאר הפירות. מאידך בתרומת מעשר יש ריבוי: "מכל מעשרותיכם"¹⁶, ואף "אחד ביהודא ואחד בגליל" – ה"ז תרומת מעשר! לכן הגמ' אומרת שם שהפסוק "מכל חלבו את מקדשו ממנו" – אף שהוא נאמר לגבי תרומת מעשר מלמד דין מוקף בתרומה גדולה – "אם אינו ענין לתרומת מעשר תנאו ענין לתרומה גדולה".

הגר"א לפי גירסתו בירושלמי לומד דין זה מפסוק אחר: "ונחשב לכם תרומתכם כדגן מן הגורן וכמלאה מן היקב" – יש להפריש את הדגן כאשר הוא סמוך לגורן.

ג. שיטת הרמב"ם כשיטת רוב הראשונים

הרמב"ם¹⁷ מביא את דין מוקף בתרומה גדולה ואת דינו בתרומת מעשר בשתי הלכות נפרדות. בהלכה י"ז הוא מביא את דין תרומה גדולה, וז"ל הרמב"ם שם: "אין תורמין תרומה גדולה אלא מן המוקף. כיצד? היו לו חמישים סאה בבית זה וחמישים סאה בבית אחר – לא יפריש מאחד מהן שתי סאים על המאה, שנמצא מפריש ממקום על מקום אחר. ואם הפריש שלא מן

6. תרומות פ"ב מ"ג.
7. תרומות פ"ב מ"א.
8. תרומות פ"א מ"א.
9. תוס' גיטין ל' ע"ב ד"ה וכי נחשדו חברים.
10. ר"ש בכורים פ"ב מ"ה ור"ש טבול יום פ"ד מ"ז ד"ה ואם היה בו דעת להתנות.
11. רא"ש בכורים פ"ב מ"ה.
12. רשב"א גיטין ל' ע"ב ד"ה שם ישראל שאמר ללוי.
13. תשובות הרשב"א ח"א סי' קכ"ז וסי' ר"צ.
14. רמב"ן גיטין ל"א ע"ב ד"ה מתניתין המניח.
15. ריטב"א גיטין ל' ע"ב ד"ה וכי נחשדו.
16. עי' מעדני ארץ תרומות פ"ג ה"ז שהפסוק צריך להיות: "מכל מתנותיכם", אך במדרש הגדול במדבר י"ח כ"ח עמ' שי"א שו" 14 מובא שתרומת מעשר נוטל שלא מן המוקף מהפס' "מכל מעשרותיכם".
17. רמב"ם הל' תרומות פ"ג ה"ז, ה"ב.

המוקף – תרומתו תרומה, והוא שיהיה המופרש שמור. אבל אם היה טעון כדי יין או שמן וראה שהן משתברין ואמר הרי הן תרומה על פירות שבביתי לא אמר כלום.

בהלכה כ' הרמב"ם מביא את הפטור של תרומת מעשר מדין מוקף: "תרומת מעשר מפרישין אותו שלא מן המוקף שנאמר: מכל מעשרותיכם תרימו תרומה וכו'." ות"ח אין תורמין אלא מן המוקף, ואפילו תרומת מעשר.

הגמ' בגיטין (ל' ע"ב) אומרת, שאם אדם אמר לחברו: "מעשר לאביך בידי, והילך דמיו – חוששין שמא עשאו אביו תרומת מעשר על מקום אחר".

כלומר שאנו חוששים שמא אביו השתמש בפירות שהיה ביד הלווה, כדי להפריש מהם על הפירות שבידו. על כך שואלת הגמ':

"וכי נחשדו חברים לתרום שלא מן המוקף?"

כיון שהרמב"ם סובר שאין דין מוקף בתרומת מעשר, הוא מפרש שתמיהת הגמ': "וכי נחשדו חברים לתרום שלא מן המוקף" היא דוקא בחברים, ולכן כתב הרמב"ם: "ות"ח אין תורמין אלא מן המוקף".

הרמב"ם מביא את דברי הירושלמי שהזכרנו לעיל (תרומות פ"ב ה"א) כמקור לכך, שאין חיוב "מוקף" בתרומת מעשר. זה נלמד מהרבויו של הפסוק: "מכל מעשרותיכם וכו'". עצם העובדה שהרמב"ם מביא פסוק מהתורה כדי לפטור תרומת מעשר מחיוב "מוקף" סימן הוא שבעקרון עצם החיוב הוא דאורייתא¹⁸. יתר על כן, הגמ' ביבמות (צ"ג ע"א) מספרת, שר' ינאי הפריש מהפירות שבביתו על פירות שהאריס עתיד היה להביא לו. ובהמשך:

"אתא לקמיה דר' חייא, א"ל: שפיר עבדת, דתניא למען תלמד ליראה את ה' אלקיך כל הימים – אלו שבתות וימים טובים".

התוס'¹⁹ אומרים שבא הפסוק ללמד שאפשר להפריש תרו"ג "שלא מן המוקף" בערבי שבתות וימים טובים, ויעויין בתשובת הרשב"א²⁰, שהשואל שם תמה איך יתכן שעונג שבת דוחה חיוב "מוקף" שהוא מדאורייתא? הרשב"א שם עונה שתי תשובות:

- א. הלימוד המובא בגמ' אינו אסמכתא אלא מקור גמור מהתורה, והתורה פטרה בערבי שבתות וימים טובים.
- ב. אף אם זה אסמכתא, חכמים הם שפטרו ויש בכוחם לעשות כן בשב ואל תעשה.

18. אף שיש לחקור בצורה יותר יסודית דרכו של הרמב"ם בהבאת פסוקים עי' למשל רמב"ם שטו"י שמביא פסוק "בחריש ובקציר תשבות" אף שחייב מדאורייתא רק על ארבע מלאכות. גם צ"ע מדוע לא הביא הרמב"ם את המקור של חיוב מוקף בתרו"ג כפי שהוא מובא בירושלמי: "מכל חלבו את מקדשו ממנו" – אם אינו ענין וכו'.

19. תוס' יבמות צ"ג ע"ב ד"ה אלא.

20. שו"ת הרשב"א ח"א סי' קכ"ז.

עכ"פ פטור זה של ערבי שבתות וימים טובים הושמט לגמרי בדברי הרמב"ם, אף שזוהי גמ' מפורשת ביבמות. והדעת נותנת שהסיבה לכך היא שהרמב"ם סובר שסוגיה זו אינה להלכה משום שחייב "מוקף" הוא מדאורייתא ולא מסתבר א"כ, לפטור בערבי שבתות וימים טובים משום עונג שבת.

הרדב"ז מבאר בדעת הרמב"ם שדין מוקף הוא רק מדרבנן. זאת, מכיון שהוא התקשה מדוע תרומתו – תרומה, אם חייב מוקף הוא מדאורייתא. אמנם שאלתו צריכה עיון אך שאלה זו אינה קשה דוקא על הרמב"ם, אלא קשה היא במידה שווה על כל אותם ראשונים אשר כתבו מפורש שדין מוקף הוא דאורייתא! תשובה לדבר מצאנו בשטמ"ק²¹. הגמ' בתמורה (ה' ע"א) שואלת על רבא שסובר: "כל מילתא דאמר רחמנא לא תעביד... אי עביד – לא מהני" מדין התורם מן הרע על היפה. שם ראינו שאף שהתורה אמרה שאסור לתרום מן הרע על היפה – תרומתו תרומה, מדוע א"כ לדעת רבא – מהני? על כך עונה הגמ' שיש לימוד מיוחד בתורם מן הרע על היפה: "אם אינו קדוש – נשיאות חטא למה", התורה ציינה שהוא חוטא, מסתבר א"כ שהפרשתו חלה ולכן נקרא חוטא, שאל"כ הוא לא עשה כלום.

שואל השטמ"ק: מדוע לא הקשתה הגמ' מדין מוקף שבו נאמר – תרומתו תרומה? ותשובתה: מהבחינה הזו שווה דין מן הרע על היפה לדין מוקף, מפני שהלימוד: "אם אינו קדוש נשיאות חטא למה" מוסב על כל הנלמדים מאותו פסוק "בהרימכם את חלבו ממנו", קרי: דין מן הרע על היפה ודין מוקף.

ד. שיטת הראב"ד: דין מוקף – דרבנן

כאמור, הרמב"ם סובר שאין דין מוקף נוהג בתרומת מעשר אלא לפני משורת הדין ובת"ח בלבד. על כך משיג הראב"ד:

"לא כתב זה אלא מפני שהוקשה עליו שראה בגיטין על תרומות (תרומת מעשר): וכי נחשדו חברים לתרום שלא מן המוקף? ולפיכך כתב שהת"ח אינן תורמין אלא מן המוקף.

ולפי דעתי, לא היה קורא אותו חשוד אם לא היה שם צד איסור. אבל אומר אני שהלוי אינו תורם אלא מן המוקף, ועליו הוא אומר: והרמותם ממנו תרומה – מן המחובר, והטעם – שמא ישכח ויעשה את התרום תרומת מעשר על מקום אחר, אבל ישראל התורם תרומת מעשר תורם שלא מן המוקף שאין לחוש לכך.

והטעם לתרומה גדולה שאינה ניטלת אלא מן המוקף: מפני שאינה ניטלת באומדן ולא יוכל לכוין כשיעור אלא מן המוקף, ועוד שמא ישכח".

21. שטמ"ק תמורה ה' ע"א.

הראב"ד חולק על הרמב"ם, האומר שאין דין מוקף בתרומת מעשר, ושהחבר מקפיד על כך לפנים משורת הדין. לדעתו "מוקף" נוהג מן הדין בלוי, ותמיהה הגמ': "וכי נחשדו חברים לתרום שלא מן המוקף" מדברת על הלויים. המקור לכך הוא מהפסוק: "והרמותם ממנו". פסוק זה נאמר בפרשה העוסקת בחובת הלוי להפריש תרומת מעשר, ולכן דין מוקף שנלמד משם שייך רק בלוי.

הראב"ד מוסיף ללימוד מהפסוק משפט נוסף:
 "והטעם - שמא ישכח ויעשה את התרום תרומת מעשר על מקום אחר,
 אבל ישראל התורם וכו' שאין לחוש לכך".

הראב"ד מסביר שהטעם לדין מוקף בתרו"מ הוא שמא ישכח ויפריש כמה פעמים את אותם פירות, וחשש זה קיים רק בלוי ולא בישראל. הסברה לחלק בין לוי לישראל היא שבדרך כלל הלוי הוא זה המפריש תרומת מעשר, והחכמים גזרו בדבר השכיח ובישראל לא גזרו. סברה כזו מתאימה לדין דרבנן, מזה נסיק שלשיטתו, הלמוד מ"והרמותם ממנו" בלוי המפריש תרומת מעשר, הוא רק אסמכתא.

יתר על כן, קשה לומר שכוונת הראב"ד שדין מוקף הוא מדאורייתא בלוי, שהרי הירושלמי למד מפסוק אחר הנאמר באותה פרשה את ההיפך - שאין דין מוקף בתרומת מעשר²²! אלא ע"כ, שדעתו היא שהלימוד הנ"ל הוא אסמכתא, ודין מוקף הוא מדרבנן הן בתרומת מעשר והן בתרו"ג²³.

בהמשך דבריו מביא הראב"ד טעם נוסף לדין מוקף בתרומה גדולה: תרו"ג ניטלת באומד, ללא כלי מדידה, ולכן צריך להפריש מן המוקף כדי שיוכל לדייק יותר בכמות שהוא מפריש, קרי 1/50 למידה בינונית וכדו'.

מדברי הראב"ד משתמע שגם בתרו"ג דין מוקף הוא דרבנן, הן מעצם העובדה שהוא מביא טעם לדין מוקף והן מגופו של הטעם:

1. להלן בפרק ה' יתבאר שמשמע מהראשונים שטעם ניתן להאמר בדין מוקף אם זהו דין דרבנן, אך אם זהו דין דאורייתא אין צורך בטעם, ועכ"פ אין הטעם מחייב מפני ש"אין דורשין טעמא דקרא".

2. כאמור הטעם לדין מוקף בתרו"ג הוא שזו ניטלת באומד, והטעם הזה ניתן להאמר רק אם הדין הוא דרבנן, כי מן התורה די בכלשהו, והדיוק נצרך רק לשיעור שחייבו חכמים.

22. עי' גם במהרי" קורקוס שתמה בנקודה זו על הראב"ד.
 23. אם הלימוד הוא לימוד גמור אפשר לומר: "אם אינו ענין לתרומת מעשר תנהו ענין לתרו"ג ואז דין מוקף בתרו"ג הוא דאורייתא, אך אם הלימוד הוא רק אסמכתא בתרומת מעשר נמצא שאין כלל מקור לדין מוקף בתרו"ג והדיון בירושלמי על לימוד הפסוקים הוא על אסמכתאות בלבד.

ה. שיטת רש"י: הטעם לדין מוקף – שמא הפירות שהוא מפריש אינם קיימים

בסוגיה בגיטין רש"י מפרש (ד"ה מוקף) את שאלת הגמ': "וכי נחשדו חברים לתרום "שלא מן המוקף", וז"ל:

"אסור לחבר לומר תבואה שיש לי במקום פלוני תהא תרומה על זו, שמא אותה שעה אינה בעין. ואם עשה – עשוי".

טעם יש בחיוב מוקף, והוא: שאם יקרא שם מפירות שאינם לידו, אנו חוששים שמא באותה שעה הפירות אינם קיימים, וממילא הפירות שרצה לתקן נשארו בטבלם.

1. טעם לדין – גזירת חכמים

התוס' וכל הראשונים²⁵ תמחו על רש"י איך הוא מביא טעם בדין מוקף בעוד שזוהי גזרת הכתוב הנלמדת מהפסוק: "והרמותם ממנו", טעמו של רש"י שאם יתרום ש"לא מן המוקף": שמא באותה שעה הפירות אינם בעין מתאים הוא לגזרת חכמים!

יתר על כן, רש"י לכאורה סותר את עצמו, שהרי בגמ' בסוטה (ל' סוף ע"א) הוא מביא כמקור לחיוב מוקף את הספרי:

"ומקרא נפקא לן והרמותם ממנו – מן המוקף לו, בספרי וכו'".

הרמב"ן מעלה שתי אפשרויות בהבנת רש"י. האחת, שהלימוד בספרי אינו אלא אסמכתא ודין מוקף, לפי זה, הוא דרבנן. אפשרות שניה היא, שהנאמר בגמ' בגיטין "וכי נחשדו חברים לתרום שלא מן המוקף" זהו בתרומת מעשר ומן הדין פטורה אלא שחכמים חששו שמא אינה בעין, אך תרו"ג באמת ניטלת דוקא מן המוקף מהתורה.

הר"ש על המשנה בבכורים²⁶ והרשב"א בתשובה²⁷ מיישבים את רש"י בדרך דומה. יש להבחין בין דין מוקף בתרו"ג לבין דינו בתרומת מעשר. בתרו"ג הנלמדת מהפסוק גם אם הפירות והתרומה לפניו ישנם מצבים שאינם מן המוקף, אך בתרומת מעשר שהיא מדרבנן כאשר שניהם לפניו – מותר. על מצב זה מדברת הגמ' בגיטין, לעומת זאת המשנה בביכורים שפוטרת תרומת מעשר מחובת מוקף, מדברת כאשר "שניהם לפניו", ובכה"ג אין דין מוקף בתרומת מעשר.

המהר"י קורקוס²⁸ מעדיף את טעמו של הראב"ד על פני טעמו של רש"י. עליו

24. תוס' גיטין ל' ע"ב ד"ה לתרום.

25. על הסוגיה בגיטין שם.

26. ר"ש בכורים פ"ב מ"ה.

27. שו"ת הרשב"א ה"א סי' ר"צ.

28. מהר"י קורקוס על הרמב"ם הל' תרומות פ"ג ה"כ.

הוא מביא את קושיית התוס' שדין מוקף הוא דאורייתא, ועל כך עונה המהר"י קורקוס:

"נראה שדעתם (התוס'), דכיון דמדאורייתא הוא, אין צורך לתת טעם בדבר, וגם רבינו לא חשש לתת טעם".

נמצינו למדים מדברי המהר"י קורקוס שאף שהראב"ד נותן טעם לדין מוקף אין הכרח לומר שחיובו אינו דאורייתא, ואעפ"י כן נראה מתוך דברי הראשונים שהזכרנו לעיל שלא כדעת המהר"י קורקוס, והטעם שרש"י מביא אינו עולה בקנה אחד עם הבנה שדין מוקף הוא דאורייתא, ולכן הם מבארים את דברי רש"י באחד משני האופנים הבאים:

א. רש"י סובר שדין מוקף הוא דרבנן והלימוד מהספרי אינו אלא אסמכתא.
ב. בתרו"ג דין מוקף הוא דאורייתא ובתרומת מעשר אם שניהם בפניו אין חובת מוקף אף מדרבנן, ואם אינו בפניו אין להפריש מדרבנן.

ו. הכרעת השו"ע: יש מוקף בזמה"ז

בשו"ע (סי' של"א סעי' כ"ה) נאמר:

"אין תורמין תרומה גדולה אלא מן המוקף וכו'. והוא שיהיה המופרש שמור, אבל אם היה כדי יין או שמן וראה שמשתברין, ואמר: הרי הם תרומה על פירות שבביתי – לא אמר כלום. ונ"ל דבזמה"ז דלאיבוד אזלא מפני הטומאה, תרומתו – תרומה".

השו"ק²⁹ מתייחס לדברי השו"ע ומביא את הטעם של הראב"ד לדין מוקף: "דכיון שאין צריכין שיעור מן התורה – אין מפרישין אותה במידה אלא באומד לכוון השיעור שנתנו בו חכמים, ואין יכולים לאמוד אלא במוקף יחד".

ה"דגול מרבבה" (על הש"ך שם) תמה על דברים אלו של הש"ך: לטעמו של הש"ך, בזמן הזה, שלכתחילה אנו מפרישים כלשהו לתרו"ג, בטל דין מוקף?! בעקבות דברי ה"דגול מרבבה" יש מקום להעיר שאכן לא מסתבר שהש"ך מביא את הטעם של הראב"ד, כדי ללמדנו שאין דין מוקף בזה"ז. דעת הראב"ד היא דעת יחיד, ולדעתו דין מוקף הוא מדרבנן כפי שהוכחנו לעיל. דעה זו של הראב"ד היא בניגוד לדעת רוב הראשונים (ראה בפרק ב'), בניגוד לדעת הרמב"ם (ראה בפרק ד') וכנראה שאינה מסכמת גם עם דעת רש"י (ראה בפרק ה'). לא מסתבר א"כ שהש"ך התכוון לפסוק למעשה שאין דין מוקף בזה"ז בניגוד לרוב דעות הראשונים, (מה גם שאין הכרח גמור להסיק מטעם הראב"ד שאין דין מוקף בזה"ז).

נלע"ד שגם מרן בעל השו"ע סובר שיש דין מוקף בזה"ז שהרי כתב שם: "אין תורמין תרומה גדולה אלא מן המוקף..." וכי לא על הזמן הזה מדבר השו"ע?

29. ש"ך סי' של"א ס"ק מ"ט.

יתר על כן, השו"ע כתב שיש להקל בזה"ז לגבי הסיפא של הסעיף, קרי, לגבי דין כדי יין שמשתברות בפניו, והסברה לכך היא שבזה"ז שלאיבוד אזלא מפני הטומאה – לא אכפת לנו שהיין נשפך, והוא יכול להפריש ממנו על פירותיו. אך בדין הרישא, דהיינו בחובת ההפרשה "מן המוקף", לא התכוון מרן להקל בזה"ז. התוס' ³⁰ שואלים על לשון הברייתא שאם ראה את כדי היין נשברים "לא יאמר: ה"ז תרו"מ וכו'". מדוע דוקא כאשר כדי היין נשברים – לא יאמר? גם בלא זה לא יאמר, שהרי אין מעשרין שלא מן המוקף! ומתצים התוס' שהברייתא באה ללמדנו דין דיעבד, דהיינו אף שמדין מוקף תרומתו – תרומה, אם הכדים נשברים והיין נשפך אפילו בדיעבד לא עשה כלום.

הגר"א ³¹ בביאורו משיג בתחילה על דברי השו"ע מדוע סתם מרן ולא פירש והגביל את הקולא שחידש: "ונ"ל דבזמה"ז דלאיבוד אזלא מפני הטומאה – תרומתו תרומה" בכמה הגבלות:

א. בדברים שהולכים לאיבוד. אך בשמן שאפשר להדליקו כדין תרומה טמאה אין להקל בזה"ז.

ב. "כשעקל בית הבד כרוך עליה" דהיינו באופן שלא כל היין נשפך בבת אחת, שאל"כ כל היין הפקר וא"א להפריש מן ההפקר.

ג. בתרומת מעשר שבה אפשר להפריש "שלא מן המוקף" אף לכתחילה. אך בתרו"ג שדין מוקף הוא דאורייתא אין להקל בזה"ז.

ועל כך מצויין בדברי הגר"א בסוגריים: "וגם המחבר לא רצה לומר אלא דבדיעבד תרומתו תרומה", והסיבה לכך היא שאין מפרישים לכתחילה תרומה גדולה ש"לא מן המוקף" ³², מוכח א"כ שדין מוקף נוהג גם בזה"ז.

יתר על כן, השו"ע והרמ"א מציינים את דין "מוקף" הן לגבי חלה ³³ והן לגבי תרו"מ ³⁴, מאידך השו"ע ציין בהקשר לכמה הלכות ש"האידינא" הם אינם חלים (בסעי' י"ט שהאידינא מפרישים כלשהו בתרו"ג, ובסעי' י"א, לגבי ברירה, וזה האחרון על אף שהרמב"ם לא הביאו). מסתבר א"כ לדעת מרן השו"ע ולדעת הרמ"א, שיש חובה להפריש תרו"ג "מן המוקף" גם בזה"ז, והם אשר בדרך כלל מביאים להלכה רק את ההלכות השייכות לימינו, ואילו היו טוברים שאפשר להקל בזה"ז בודאי היו כותבים זאת בפירוש.

30. תוס' ב"ק קט"ו ד"ה הרי.

31. ביאור הגר"א ס"ק ע'.

32. ויעויין במהר"י קורקוס שם בהי"ז שגם הרמב"ם לא נקט בדין כדי יין הנשברים בלשון "לא יאמר" שמשמעותו לכתחילה כי בין כך לכתחילה לא מפרישים ש"לא מן המוקף" מסתבר א"כ, שאחריו גם אצל השו"ע.

33. יו"ד סי' שכ"ג סעי' א'.

34. יו"ד סי' של"א סעי' כ"ד, כ"ה, ע"א.

סיכום

לע"ד דין מוקף נוהג בזה"ז, וזאת מכמה טעמים:

- א. דברי הש"ך המסתמכים על דעת הראב"ד, שדין מוקף הוא דרבנן. אמנם טעמו של הראב"ד אינו שייך בזה"ז, אך לרוב הראשונים דין מוקף הוא דאורייתא.
- ב. דעת השו"ע היא שיש דין מוקף, ולא הקילו בזה"ז אלא בכדי יין הנשברים. כך פסק הגר"א (ס"ק ע'), וכ"כ החזו"א (דמאי ט' י"ג).

מתוך הבירור שנעשה בסוגיה זו, פנינו למרן הגר"ש ישראל שליט"א שיחווה את דעתו. לעיל הובאה תשובתו של הרב המיקל בשעת הדחק, בהפרשת "שלא מן המוקף" בזה"ז, ובעקבותיו מכתבו של הרב נריה גוטל.